ЗАГАДКАТА „ВЕДА СЛОВЕНА”*

Богдан Богданов

Първото и единствено издание на „Веда Словена”, на тази толкова българска книга, е осъществено в два последователни тома преди повече от столетие вън от пределите на страната ни. Така че едва ли ще се намери някой да оспори наложителността на настоящото издание. Разбира се, то ще породи критики, а може би и нови аргументи в подкрепа на тезите за автентичността или неавтентичността на събраните от Стефан Веркович песни. Защото спорът не е приключен. Оттук и старанието за обективност, що се отнася до обемистото досие, поместено във втория том на настоящото издание. За съжаление обемът не позволи да се представи in extenso съвременната фаза на дебатите отпреди десетина-петнайсет години.

Опитът на т. нар. Омиров въпрос ни кара да предположим, че и при „Веда Словена” бъдещите дискусии около неавтентичността ще отстъпят на наблюдения върху характера на текста като особено словесно творчество. Но както и да се развият, те ще се свържат с продължаващите повече от столетие спорове в нещо като малка културна история, която между другото ще бъде косвено свидетелство за трудностите около определянето на българската народностна идентичност. Въпросът какво представлява „Веда Словена” се оказва зависим от питането какви са тези, които я четат като принадлежащо или непринадлежащо тям дело. Дори позитивният литературнокритически поглед в кабинетната позиция на професорите Шишманов и Арнаудов си казва думата европейската представа за общностна принадлежност и романтическото разбиране за фолклор, свършило работа при осъзнаването ни като народ, но нелишено от стесняващи погледа презумпции.

Случаят с „Веда Словена” трябва да се изучава от тези, които се интересуват от феномена на историческата ограниченост на научното съзнание, от това как определени предразсъдъчни дадености се вмесват и намаляват зрителното поле на преценката. Думата е най-напред за предразсъдъци от естетически характер. Понеже е народно творчество, „Веда Словена” е трябвало да се оцени с критерии, които за съжаление не са различавали достатъчно личното и народното творчество. Критиците отрицатели подхождат към песните на Веркович с критерии за цялостност и вътрешна подредба, които не отговарят на природата им.

Същото се случва с обратен знак в началната фаза на прословутия спор около Омировия епос. Противоречията и непоследователностите в „Илиада” се считат за аргумент на тезата, че поемата е народно, а не личнотворческо дело. При песните на Веркович обратно. Смята се, че не са народно творчество, а неумела фалшификация, понеже са ритмично неправилни и неумело построени. Определена предидея за художественост пречи да се предположи, че „Веда Словена” е такава, защото на неопитния записван е липсвало съзнание за лично творчество и той е оставил материала в суровия му вид, във формата на устната недовършеност и откритост към други текстове и по-точно към контекста на условния фолклорен свят. По-скоро е предимство, че върху материала не е легнала мощната сянка на писаната литература, както е в безброй други случаи на писмено фиксиране на народни песни.

Певците, от които записва в миналия век в помашкия и мървашкия край Иван Гологанов, очевидно продължават дълга традиция на низово пеене-декламиране. Поради слабото европеизиране у нас тази традиция все още не е била угаснала. Тя не е угаснала и до ден днешен било поради откъсналото ни от Европа социалистическо минало, било и поради старата балканска тенденция на съсъществуване на независими една от други зони и пластове на живот. И днес се намират възрастни народни певци,

---

* Веда словена. Том 1. С. 1997, с. 5-7.

чиито песни са в традицията на сказа на „Веда Словена”. Те не привличат вниманието на фолклористите поради определени тесни представи за народно творчество, чието преодоляване не може да се осъществи лесно, тъй като са укрепени от авторитети с величината на Вазов и отдавна са сраснали с общата идея за българска литература. В началото на традицията, за която става дума, може би действително е стояло народно творчество, за чието откриване или разбулване мечтае Стефан Веркович.

Също както в поемите на Омир, във „Веда Словена” са се струпали и омесили пластовете на много фолклорни епохи. Омировата наука убеждава, че тези пластове не могат да се отделят. В поетическата материя на Верковичевите песни митологичното, вълшебното и битовото са неразличимо смесени. Това, което се е получило, може да се отнесе към много исторически реалности, без да представя някоя от тях. Резултатът не е нова условна действителност, както е в личната литература. „Веда Словена” е партитура за народно правене на реалност тук и сега на този празник или в тази ситуация на пеене. Песните, събрани от Гологанов и Веркович, не са прераснали в литература, какъвто е случаят с „Илиада” и „Одисея”. Те не са изпитали и пресовката на романтическата представа за народно творчество. Едно предимство, което дава шанс за съвременния изследовател да ги свърже с други подобни песни и с толкова опазени обичаи в Родопския край, за да се усили по този начин основата на породилия ги контекст. По-нататък следва най-трудното, дочуването на нечутото до този момент, на онова, което, както казва именит наш изследовател на тракийската древност, не е казано, на самото мълчание. Макар пътем в тях да става дума за книги, тези зле записани песни са свидетелство на една безкнижна култура, която продължава да говори - незатворена, недостроена и подканяща към ново запяване. Те не съобщават, а увличат слушащия в заедността на песенно-танцовото вписване в света. Това реагиране без история продължава по нашите земи и, знайно е, ни кара да се гордеем, но и да се чувстваме малоценни.

Трудно е да помирим тази опозиция. Убедени сме, че в разказите за героя Уфрен и Орпю на „Веда Словена” откриваме отломъци от предлитературното битие на Орфей. Същевременно искаме да поставим тези отломъци в историческо отношение с по-късната фаза, която уважаваме като европейци, и да произведем гордост от това, че притежаваме по-ранното и по-първото. Подобна гордост е пропита от митология, защото е претенция за начало и фундамент. Парадоксалният резултат е преутвърждаването на европейското начало. Докато макар и да попадат в историческо отношение, Орпю и Орфей не принадлежат на лесно сравними светове. Балканската фолклорна старина е свят на локално разнообразие. Народната традиция по нашите земи не ни предхожда такива, каквито сме днес по градовете - с единна народна идея и обща форма на живот. Тя не е носител на една душа, която чака да бъде открита и продължена по чист начин в единното народно битие, както вярват Ботев и Пенчо Славейков. Народната традиция е с много души, които умеят да се допълват без амбиция за първенство и патетично единство.

Оттук и шансът, който ни дава странната и необичайна „Веда Словена”. Породена в стара контактна зона с вековни наслоения на символи и човешки опит, тя свидетелства за многото лица на народното, за едно съществуване в малки граници, но без граници към човешкото и извънчовешкото чудо. Това свидетелство е още по-ценно поради наложилите се в този век в областта на записването на песните твърди синори. Въпреки тях на народно равнище старата култура продължава да плете своята тъкан от слово и обичаи без граници. Нямаме достатъчно инструменти, нито незамъглен поглед, за да следим това дело.

„Веда Словена” ни дава и шанса да се отървем от тесния хоризонт на официалната представа за българското начало и да се проявим като по-добри патриоти, да не повтаряме жеста на някои от съвременните строители на литературния ни език, които, водени от предразсъдъците на правилността, основана на регионални предпочитания, намалиха реалното ни духовно пространство. Не е изключено подобен

патриотизъм да изглежда непатриотичен или прекалено патриотичен. Но така или иначе, той ни подготвя с откритото съществуване в един по-разнообразен свят, свят необременен от прекалени ограничения.